

XIV. L E V É L.

*Költ Komáromban, Sz. András Havának
18. Napján.*

Tudományos dolog.

Reges Ecclesiasticæ Regni Hungariæ & Provinciarum adjacentium, opera & studio Ignatii Comitis de Batthyán, Episcopi Transilvaniæ collectæ & illustratæ. Tom. I-mus. Albæ Julix vel Carolinæ, typis Episcopalibus. 1787. in Fol.

Ezt a' nevezetes munkát adja-ki, maga költfégen ő Nagysága, a' mostani Erdélyi R. Kathol. Püspök, részenként. Az egész munka több részekből fog állani, és mindeneket magában foglal, valamellyek a' Magyar Ország és hozzá való tartományok-béli Ekklesiái-törvényekhez tartoznak.

Ezen I-fő részben vagynak mind azok az Egy-házi törvények, mellyek az Ország' Nemzeti Gyűléseiben készűltenek, más Ekklesiái rendelkezésekkel együtt, színte az 1076-dik esztendőig, és azon Királyi rendelések, mellyek az Ekklesiákat illetik. Helyel köz-zel, némelly még eddig esméretlen petsé-
O tek

tek, és Királyi köz-mondások is találhatnának abban; mint p. o. Sz. István Király felől. — A' petsétek között, kivált három Királyi petsét emlékezetes; t. i. a' 460-dik lapj. I-fő Károly Király' petsétje, 1325-dik esztendőről; II-dik László Király' petsétje, 1511-dik eszt. az 566-dik lapj., és ez a' leg-gyönyörűsegebb; és a' 672-dik lapj. II-dik Ferdinánd Császár' petsétje, 1626. eszt. A' petséteknek egész gyűjtemények nagy vígyázással és sok tudósnak segítségével által készült-el; kivált Székely Úrtól vett a' Mélt. fő T. kiadó mint egy 600.fl árrú nevezetes fedelmet.

Voltak ugyan már ez előtt is ilyen Gyűjteményi az Ekklesiái-Törvényeknek, mint p. o. Otrokocsi, Inchofer 's mások' munkáik; de rész szerint esméretlenek, rész szerint igen ritkák azok. Pfluck azt írja a' többek között, ama' híres és tudós Seckendorfnak, hogy a' Korvínus hajdani Budai Könyv-tárházából való írárok és könyvek között, sok ilyenekre akadott. Péterfi Károly volt az első, a' ki 1742-dik eszt. Bétsben II. részekben nyomtattatta ki az Ekklesiái rendelkezéseket. Őtet követték e' munkában, 1766-dik eszt. a' Thauzi Püspök, és 1768-ban Riegger Úr. De mind ezen gyűjteményeket véghetetlenül fellyül múlja fő T. Mélt. Bátyán Gróf' ezen szép és költséges munkája. Melly igen egy részre se hajló
fzo-

szoros egyenefséggel adja-elő ő Püspökfége az Ekklesiái - Törvényeket, észre lehet tsak abból is venni, hogy ditsőfégesen uralkodó II-dik Jó'sefünk rendelkezésein megnyugszik.

Elöl-járóban két elmélkedéseket tett ő Püspökfége. Az egyik szól: a' Királyi Egyházi gyűlésekről, (*de Synodis Regiis*) 1—96. lapj., az Ekklesiái dolgokban lett Királyi rendelkezésekről, 's kivált a' mellyek meg-egyeledett Országi vagy Nemzeti - gyűléseken tétettenek. Néhány rendelkezés, idejek és foglalmányok szerint adatnak-elő; a' Királyi Synodusok pedig tsak rövideden, idejek szerint nyomtattattak az Ekklesiái-Törvények után. Némelly mellyékes dolgokról, p. o. a' Frankónai Káptalanokról, felette is hoszszas, 's még sem elég világos és meg-határozott az elmélkedés. — A' 2-dik elmélkedés a' 97. lapj. a' 172-ig egy históriai-bé-vezetést foglal magában, az úgy nevezett §3. Ekklesiái-Törvényekben, mellyek ezen I-fő részben találtnak. Úgy véljük, jobban és könnyebben szembe tűnt, 's alkalmasabb is lett volna; ha a' Túdós ki-adó, mindenik Egy-ház Törvényje' elébe, vagy pedig, minthogy némelleyek tsak rövidebbek, alattok való jegyzésekben adta volna elő az azoknak értelmeket világosító emlékeztetéseket. A' Királyi Synodu-

foknál, mellyek leg-inkább el-foglalják ez I-fő részt, igen kellemetes, hogy a' szükség-es jegyzéseket, maga a' Textus alatt meg-lehet találni. A' leg-első ezen históriai-bé-vezetések közt, a' Sárdisbéli Synodusról szól, mellynek a' Végzései leg-elöl vagy-nak a' munkában. Noha pedig a' 97. lapj. fogva, a' 104-dikig igen hoízfazafan adit-nak-elő, még is semmit sem lelhetni azok-ban mást egyebet, mint akármelly Katho-likus Ekklesiái históriás könyvben. — Kár hogy az útra vezető könyvek nem említet-nek e' munkában. A' néhai szép tudomá-nyú Kornídes Dániel Úr, kinek e' munká-ban mutatott segítségét a' Túdós Író vala-hol dítsérettel említi, ki-pótolta volna ezen költséges munkának ezt a' fogyatkozását, mellyet vajha maga ő Püspökfége észre vé-vén, e' részben is tökéletesebbé tenni mél-toztatná e' munkát!

A' Római birodalom' Nagysága 's] Né-pefsége.

A' most uralkodó Anglus Király' hit-vefe, egy a' tudományokat kedvellő 's a' Túdófokat érdemek fzerint betsülni tudó Fe-jedelem Afzfzony. Melly igen nagy kíván-sága légyen ezen Felfégnek, születte föld-jét, 's annak minden tartományit tellyes mi-né-

néműségekben 's minden változáfaikra nézve
esmérni, éfzre vehetni onnét, hogy maga
írt a' Királyné, a' Göttingai Akadémia' egyik
híres és tudós tagjának, a' Királyi titkos ta-
nátsos Pütter István Úrnak, arra kérvén
ötet írásában, hogy a' Római Birodalomnak
's Uralkodásnak egy olyan Históriaját ké-
fzítene, mellyből ő Felfége annak valóságos
mivóltát meg-tanúlhasza. Pütter Úr ő Fel-
fégének ezen kívánfágát azon munkájában
teljesítette, mellyet a' közönség' elébe il-
lyen tzím alatt bortsátott: *Historische Ent-
wicklung der Staatsverfassung des teut-
schen Reichs.*

A' Római Birodalom' minéműségéről ő,
a' többek közt, mint egy Summában azt ír-
ja ezen munkájában: A' Német Ország' mi-
néműségét a' mi illeti, azon állapotjának,
mellybe a' Vestfáliai békefég által állítatott,
az a' fő hafzna, hogy ha mindenek jó rend-
ben folynak, mindenik Fejedelemnek elég
alkalmatofsága ván a' jó tételre, holott el-
lenben, ha valamellyik valami rofzfát akar-
na tselekedni, annak, vagy a' több Feje-
delmek azonnal ellene kelniének, vagy az
alatta valók felfőbb bírónálkerésnének fege-
delmet. Valójában, ha egészen veszfzük
a' dolgot; bóldog és fzerentsés rendelés ez,
mivel- annak is egyfzersmind elejét veszi,
hogy a' Felföbbségek, kiknek nem minden-

kor egy forma böltsefiséggel 's jófággal foly
uralkodások, nem tehetnek annyi kárt, mint
némelly aprólékosabb Tartományoknak Ti-
rannusi.

Másutt ilyen számlálást téfzen Pütter
Úr, a' Római Birodalom' 10. Kerületjeiben,

4. szeg.	min. 4. sz.
m.föld.	m.földön
Lakosa,	lagnak,

Az Auszriai Ke-

rület' Nagyfága.	2145.	4,182,000.	1949.
------------------	-------	------------	-------

A' Baváriai,	1020.	1,600,000.	1570.
--------------	-------	------------	-------

A' Svéviai,	729.	1,800,000.	2469.
-------------	------	------------	-------

A' Frankóniai,	484.	1,000,000.	2066.
----------------	------	------------	-------

A' Fel. Szaxóniai,	2000.	3,700,000.	1850.
--------------------	-------	------------	-------

Az Al. Szaxóniai,	1280.	2,100,000.	1640.
-------------------	-------	------------	-------

A' Vestfáliai,	1250.	2,300,000.	1840.
----------------	-------	------------	-------

A' Fel. Rhénusi,	400.	1,000,000.	2000.
------------------	------	------------	-------

Az Al. Rhénusi,	458.	1,100,000.	2401.
-----------------	------	------------	-------

A' Burgundiai,	469.	1,880,000.	4008.
----------------	------	------------	-------

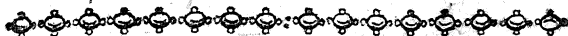
A' Tseh Országi,	961.	2,266,000.	2358.
------------------	------	------------	-------

Auszriának Német Országi minden birodal-
maiban. 9,665,000.

A' Borufsus birodalomnak. Német Országi
lakosai 4,106,000..

És így ez a' két Birodalom, Német
Ország' lakosinak hason felével bír, mely-
nek a' száma, ez eddig való számlálás sze-
rint 26,265,000. Lelkekből áll.

Az erdős helységek' és földes Urakhoz.

Ha a' hajdani időkkel egybe vetjük mind a' két Hazánkat, mostani állapotjokban; tsudálkoznunk kell, melly véghetetlenül meg-fogyatkoztak fok helyeken a' szép erdők 's bértzek. A' hol régenten temérdek erdők vóltanak, most rendes és népes helységek állanak ottan. A' mi régi Hazánkfiyaitól, kik mindenütt bővségében lévén a' tüzelő fának, nem igen tudták azt kémélni, meg-tanulván a' maradék, most is tsak igen bőven bánnak még fok helyeken a' tüzelő fával; noha méltán meg-gondolni kellene, melly temérdek fát fel-tüzelnek mostan tsak a' 'népesebb városok, 's mire jut még ma hólnap e' részben maradékunk. Vajha bár a' szomszédok vígyázókká tennének minket Hazánkban!

Tsak Béts Városát ha veszfzük, esztendőnként 300,000. öl fa alig elégséges abban a' tüzelésre, mellyet többnyire a' Dunán hordanak oda. Sok olyan ház van Bétsben, mellyben télen minden nap elég egy öl fa. Egy Hertzegi háznál 1784-dik esztendőben Pünköst havának kezdetétől fogva, 1785-dik' ugyan azon hónapjáig, 650. öl fa égett-el. 'S nem is igen tsuda, mert egész télen minden nap száz kályha

fűlt a' háznál. Az előtt meg-határozott ár-ra vólt Betsben a' fának; de mióta a' Felféges Tsászar, ki örömet minden fele kereskedőnek tellyes szabadságot adna, szabadon bocsátotta a' fa-árulást, azolta naponként drágúl.

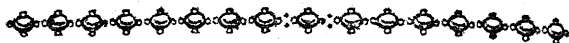
Közönséges dolog, hogy egész Európában éftendőnként több fa el-ég, mint sem nevelkedhetik; 's ez az oka, hogy ebben a' Században már tíz annyira nőtt a' fa árra, mint elebb vólt. El-gondolhatni tehát könnyen, hogy tsak 20—30. éftendő múlva is jobban észre veszi magát sok ember a' fa dolgában, 's meg-tanúlja azt is, hogy tsak a' fa tűzénél lehet melegedni. Eddig még meg se gondolják sokan, hogy Angliában és Hollandiában fa helyett a' torfot, kő-szenet, szalmát, pozdorját, és bogáts kórókat; a' Schlefzvigi szigetekben és Schweitzban a' fázraz ganéjt; Svétizában a' meg-fázarogatott pázfítos hantokat; Schlefában a' tövilet, a' napra forduló virágnak és a' krumpli' fázrát; Islandiában a' hal-tsontot égetik, és hogy Apuliában a' halásfok a' bival fázraz ganéján fűtik a' halat.

Könnyen el-gondolhatni ugyan, hogy mind ezeknek se tüze se szaga nem igen tetfszene nekünk. London egész éftendőben, mint-egy el-borítva van a' fzen gőzzel; Hollandiában és Schweitzban pedig szint' úgy

úgy

úgy bűdös a' torf füstje egész városon , az ember' mellyére száll , 's az ételeknek is igen kedvetlen ízt és szagot ad. Némelly Város 's helység ott is eleget protestált a' torf és száraz ganéj égetés ellen , de mire nem vízi az embert a' szükség! Utóbb örültek , hogy csak találkozott valami ollyas , a' minél melegekedhettek.

Adja Isten , hogy mind a' két Hazánk foha se lászon sohol is e' részben szükséget! De vajha bár ezeknek meg-gondolása vígyázóbbakká tenne jó idején a' Földes Urafságokat és Nemes helységeket , az erdőknek jobb karban és szorosabb vígyázat alatt való tartásokra , 's újabbaknak szorgalmazatosabb plántáltatásokra. Valójában sajnálásra méltó dolog , fok , kivált apróbb Nemes Uraknak ki-mondhatatlan meg-gondolatlanfágok szép erdejek' el-pazarlásában ; és hogy mások , fok kelletlen homokos földeknek bé-ültetések' vagy bé-vetésekről olly keveset gondolkodnak. 'S bár csak a' maradék meg ne bánja és meg ne sírassa mostani Eleiknek illy káros gondatlanfágokat! Igazán — meg-érdemlené e' dolog , hogy bár a' Felső Hatalmanság tekintsen abba , 's a' gazdagság' és közjó' ezen részének jobb karba állítása által , érdemessé tegye magát a' kéő maradéknál is!

A' Találós Mese volt *Éva első Anyánk*;
a' Rejtett Szó *Holló*, mellyből ki-telik ol-
ló, ló.

Találós Mese.

Az Anyám hafában mindenkor éledtem,
'Soha sem születtem, még is meg-vénhedtem.
Mind untalan fekszem, de még is szaladok
Sok ezer mért-földet hamar el-haladok.
Lágy vagyok, fok kemény terheket viselek,
Mellyeket Atlásnál könnyeben emelek.
Szám nints, de szüntelen még is beszéllgetek,
Mást éltetek, fokot holtan ölelgetek

Rejtett Szó.

A' Magyar nevemből deák is ki-telik.
Nyelveim jó rendit a' vizek emelik.
Fogaim olly nehéz dologra tétettek,
Mellynek emelésén fokban meg-fértettek.
Jól van: fogaimmal de én olly port adok,
A' meg-fértettől is hogy áldott maradok.

A Boszszú-állásban magát meg-győző Fejedelem.

Második András, Nemzetünknek 's é-
des Hazánknek ditső emlékezetű Királya,
1817-dik esztendőben Palestinába menvén
a' Tö-

a' Törökök ellen, Bankbónak igazgatása 's óltalma alá bízta az Országot, Feleségét és gyermekeit. Meg-hallván Berthold a' Morvák' Fejedelmek Andrásnak Feleségétől, a' ki néki testvérje vólt, ezen meszfe lett távozását, 's testvérjének Férje' ezen útazása által okoztatott nagy bánatját, nem sokára el-jött Magyar - Országba, annak látogatására. A' Királyné körül mulatván ő jó ideig, annyira meg-kedvellette Bankbónak ifjú 's gyönyörű feleségét, hogy erőszakot tett azon tsapodár bűja kívánsága. Melinde, Bankbó' hiv társa, tsak nem kétségbe esvén ezen ő rajta tett gyalázaton; bűvában egyenesen Férjéhez sietett, és mindeneket fel-fedezett néki. Bankbó ezen el-boszfonkodván, fegyveres kézzel ment Berthold' fel-keresésére; de midőn azt sohol fel nem találhatta, egyenesen a' Királyné' szobájába mégyen, 's olyan gondolattal, mintha a' szerzett vólna alkalmatosságot testvérjének, felesége' meg-gyalázására, egy ruhája alatt el-rejtett tört elő - rántván, által üti azzal a' Királynét.

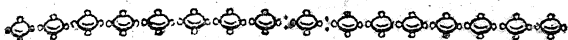
Ezen ifzonyú gyilkosság meg-lévén; egyenesen András Király után indul sietséggel Bankbó, erőszakot szenvedett feleségével együtt; a' kit is Konstantinápolyban megtalálván, az egész történetet igazában elő beszéli néki. — A' Király, noha ifzonyo-

dás-

dáfsal 's el-szomorodva hallá Felefégenek erőszakos meg-ölettetését; még is anynyira meg-győzte magát, hogy ilyen szókkal szóllítja-meg, 's botsátja-el maga elöl vízfza Hazánkba Bankbót: Meg-ölted ugyan Bankbó az én hitvesemet, és ez a' te ízönyú gyilkosságod méltán halált érdemel. De ízönyúképpen meg-bántattattál vólt, és a' dolog környül állási közt, nem másnak, hanem bűnösnek vélhetted a' Királynét. Hanem most meg nem vizsgálhatom a' dolgot; és ha tégedet meg öletnélek is, az által a' Királynét még is fel-nem támaszthatnám, a' Hazát pedig egy bölts igazgatótól fosztanám-meg. Gertrúd énnékem kedves Hitvesem vólt; de az én Hazámnak 's népemnek java 's boldogulása leg-első tárgya ízeretetemnek. — Menj-el, íess Magyar-Országba; és légy olly ízoros az igazságnak ki-íszolgáltatásában tovább is, a' minémű vóltál a' boszszú állásban. — Látom — de későn 's magam kárával, hogy a' Királynak országától való el-távozíása, mindenkor káros az ő házának 's népének! —

Ezt a' ízomorú 's gyászos trágédiát, ígen ízépen le-írta egy valakí Német nyelven íllyen Tzím alatt: *Eleonore von Ungarn*. 8-tzad formában.

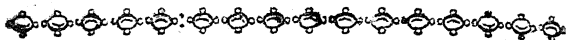

A' Muszka Birodalom' népeisége.

A' most ditsőfégesen uralkodó Muszka-Tsászárné, több nagy dolgai között, azt is tselekedte, hogy egész Birodalmának minden Tartományjaiban lakozó alatta valóit meg-számláltatta. — A' népnek számát, a' mint ezen meg-számláltatásban öszve vetette Plschnjew Úr, azon ő szép és nevezetes könyvében, melyet 1787-dik esztendőben a' Muszka Ország' Geografiája' tázimje alatt írt, az egész Birodalomnak 43. Tartományjait úgy elő-számlálja, hogy a' lakosok' számokat mindenikhez különösen fel-tézi. De ne talán hogy unalmas legyen azoknak olvasások; tsak öszveségesen tézszük ki, az egész Muszka Birodalom' lakosinak számokat Plschnjew Úr' írása szerint 26,618,148-ra.

Hanem ebbe a' számba, nem tudta belé az Író, a' Nemességet, az Egyháziakat, a' vízen és szárazon lévő fegyver-viselőket, a' Világi-hatalmatságban, Törvény székek mellett, és a' Korona' szolgálatjában lévőket, az Akadémiában, Szemináriumokban, és Oskolákban tanulókat; sem az ide's tova vándorló vad népeket, az idegeneket és az új-lakosokat. Mind ezek már, ha amazokkal egybe számláltatnának, igen könnyen fel-menne számok az egész Muszka-Birodalom' Lakosinak 30. Millióra.

Ni-

Nitimur in vetitum.

Egy Nemes Úri ember, igen nehezen szívelte, hogy a' szomszédja gyakrabban meg-látogatta felelégét mint sem azt maga kívánta volna. Leg-inkább pedig el-szomrodék ő azon, hogy reménytelen rendelése jött, melyre utazásra. Felelmét, melyet e' dolog néki okozott, hogy le-tsen-desíthesse, keményen meg-tíltani akarta felelégének, szomszédjával lehető minden tárfalkodását; de csak akkor jutott eszébe ez a' gondolat, mikor már néhány mért földre el-távozott házatól. Meg-elégedett tehát azzal, hogy az inasát bocsátotta viszsza felelégéhez rendelésével. Gondolóra vévén jól az előre látó okos inas Urának akarátját, jobbnak találta annak meg-változtatását. Bé-menvén tehát Ura' házába, így szólította meg Afzszonyát: Az én Uram három mért földről küld engemet viszsza, hogy az Afzszonyt általam meg-intse, hogy a' házi kutyától szorosán őrizze magát, félvén attól, hogy ne talán bántására legyen az. Hallván az Afzszonyfág férjének ezen izenetét, el-tsudálkozik azon, el nem gondolhatván mi vitte legyen ötöt ilyen szokatlan gondoskodásra. Hát szabad se legyen immár énné-kem, mondá magában, a' házi kutyával
től-

töltenem időmet? Nem de nem szinte annyi julsom vagyon nékem ahoz, mint a' férjemnek? Ezek a' gondolatok még el se múltak előle, már is meg-parantsolá, hogy a' házi kutyát fel-hozzák elébe. Maga táplálván azt naponként, tsak hamar magához édesíté. Eleinte ugyan, szokatlan lévén ez az ebnek, morgott Afzszonyára. De idővel ő is meg-szokván az édesgetést, fzelídebb lett, mellyet az Afzszony tapasztalván, ő is bátrabban bánt véle. És hogy az ő férjén tökéletesen boszszút álljon, idétlen rendelése 's parantsolatja eránt, annyira vitte őtet nyughatatlanfága, hogy a' kutyára fel-ülvén, azzal hordoztatni kívanta magát. A' kutya ebben nem lelven kedvét, le-ve-tette, 's meg-harapdozta őtet. Meg-rettenvén az Afzszonyfág, segítségért kiált, melly által bé-kötöztetvén, nyugovó ágyába tétett. Haza jöven azonban a' ferje, midőn illy nyavalyás állapotjában leli feleségét, meg-retten. Bádjadtt szóval mondja néki felesége: Ugyan mi vitte kegyelmedet (mert a' régi valódi Afzszonyok, 's az igaz Magyar Afzszonyok is meg-kegyelmezni szokták férjeiket, 's nem te-vel beszéllnek vélek, mint a' kik az idegenek majmaik) olyan gondolatra, hogy a' házi kutyát tültsa-meg tőlem? az ő véle való idő töltésem, ímé melly nyomerúlttá tett. A' Nemes Úri ember

ber semmit se tudván ez egész dologban, szoroian kí-kérdezé inasát, hír-adása' okáról; a' ki félre szólítván Urát, mondá neki: Miképpen volna most már az Afzszony be-tsülete, ha az Úr parantsolatja-szerént, meg-mondottam volna nékie, hogy az Úr ide haza nem léteben, a' szomizéddal ne tárfalkodjék?

Óh melly szép dolog, ha a' férfinak nem kell félteni felelőségét, 's ha az Afzszony okot nem ad erre férjének, másokkal való szabados tárfalkodás által. A' mi Magyar Afzszonyainknak, meg-volt eddig ez a' szép ditsőfégek, más Nemzeti Nemes Afzszony-ságok felett, úgy hogy kevés oka lehetett 's volt a' Magyar Nemesnek, szebbnél szebb felelőségét is félteni. Vajha e' mostani erköltsök' meg-zavarodásokban, 's midőn már holmi Afzszonyaink a' kutyákkal is szeretnek jádzadozni, el ne változna ama' régi szép Magyar ditsőség, 's a' kutyák' tzirókálások mellett, okot ne találjon a' Magyar Nemes Úr is, felelége' féltésére.

